

УДК 122/ 129 : 27 – 423.42

**КАТЕГОРІЇ СТРАХУ ТА ЖАХУ В КОНТЕКСТІ
АНТИФОБІАЛЬНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАКТИК
(АНТИЧНІСТЬ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ)****К. М. Богун**, аспірантка кафедри філософії та
культурології, ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка

Здійснено філософсько-естетичний аналіз категорій страху та жаху в контексті антифобіальних філософських практик античності та середньовіччя. На прикладі античної філософії продемонстровано подібність виявлення страху в філогенезі та в онтогенезі. Уточнено питання про амбівалентність антифобіальних та тимористичних практик на матеріалі середньовічної філософсько-богословської думки. Доведено, що існує безпосередній зв'язок між провідною формою свідомості в культурі й найбільш ефективними практиками подолання страху та жаху. Висунуто гіпотезу про наявність антифобіального коду європейської культури, в основу якого покладено античні та середньовічні філософські практики.

Ключові слова: *страх, жах, антична філософія, середньовічна філософія, антифобіальні практики, тимористичні практики.*

Актуальність проблеми. Проблема подолання страху щодо видимих небезпек та у перспективі невідомих загроз цікавила філософів в усі часи. Нові виклики початку XXI ст. складають онтологічну основу сучасних проявів страху та жаху і вимагають актуалізації філософських рефлексій з приводу різних аспектів цих феноменів. Саме в контексті сучасної соціально-політичної та культурної ситуації в Україні дуже важливою є актуалізація антифобіальних дискурсів, які б давали людям можливість протистояти як реальним загрозам, так і віртуальним жахам. Найбільш концентровано антифобіальні дискурси постають в межах античної філософії та середньовічних богословсько-аскетичних практик. Тому ми розпочинаємо дослідження антифобіальних надбань європейської культури саме з цих періодів історії.

Метою цієї статті є дослідження основних антифобіальних дискурсів в межах античної та середньовічної філософії. Відповідно завданням постає конкретизація понять страху і жаху в античній та середньовічній філософії, виявлення та аналіз філософських та філософсько-богословських практик, що відповідають цим поняттям. Об'єктом цієї роботи є відповідні періоди історії європейської філософської думки, а предметом – категорії страху та жаху як методологічні «ключі» до антифобіальних практик.

Аналіз досліджень і публікацій. Досвід аналізу категорій страху та жаху в античній та середньовічній історії філософії дає можливість виявити дуже

важливі аспекти розуміння цих феноменів, які б дозволили розширити та поглибити теоретико-методологічну основу сучасних досліджень в галузі фобіознавства [Див.: 3]. Треба відмітити, що сучасні експлорації феноменів страху та жаху спрямовано не стільки на виявлення певних антифобіальних практик, скільки на розкриття «позитивного» сенсу феномену жахливого, а також на прагматичний дискурс останнього (зокрема в політиці та у масовій культурі). В цілому поворот до страху як позитивного феномену на методологічній основі теорії розвитку здійснив Г. В. Ф. Гегель, а вже від М. Гайдеггера йде така екзистенційна настанова, що саме жах визволяє людину з-під влади «Ман» та наближає її до вічності [Див.: 6]. Також ми враховуємо роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників феноменів страху та жаху в ХХ та ХХІ ст. — таких, як С. Аверінцев, М. Бахтін, У. Бек, М. Бонопарт, А. Ветлесен, М. Волошин, М. Гайдеггер, Ж. Делюмо, С. Жіжек, Ю. Крістева, Н. Керролл, Ж.-П. Сартр, Л. Свендсен, Ф. Ріман, Ф. Фуреди, Дж. Фрезер, Е. Фромм, Л. Шестов, У. Еко та інш.

Новизну нашого підходу до цієї теми визначає спроба виявити антифобіальний спадок античної та середньовічної філософії та дослідити місце відповідних практик в культурі.

Розпочнемо дослідження з часів грецьких мудреців, які торкаються теми страху в різних аспектах моралістичної сфери. Наприклад, Хілон протиставляє страху повагу і повчає приборкувати крутий норів [Див.: 15, с. 93]. Наразі йдеться про потестарний аспект страху: керувати краще тоді, коли тебе поважають, а не тоді, коли бояться. Піттак пов'язує страх із знанням майбутнього, тобто вважає, що майбутнє краще не знати взагалі [Див.: там само]. Це є своєрідне анти-просвітницьке бачення феномену, тому що більшість філософів-раціоналістів, навпаки, вважала, що саме *незнання* майбутнього породжує страх. Біант висвітлює страх як позитивне моральне почуття, що породжує благочестя [Див.: там само] і закликає заради безпеки держави протистояти не тільки реальному, але й потенціальному злу [Див.: 15, с.94]. Скіфський мудрець Анахарсіс, звертав увагу на те, як *насправді страшне* чомусь не сприймається як таке: «корабельщики плывут на четьре пальца от смерти» [5, с.86]. Якщо ці слова розуміти не як демонстрацію конкретної лише прихованої загрози, а розглядати як метафору людського буття взагалі, то цей вислів можна приводити як взірець глибокого, екзистенційного розуміння феномену страху. Логічно буде завершити цю думку Анахарсіса: інколи зовсім не страшне, навпаки, сприймається як щось жахливе. Тобто наразі ставиться під сумнів адекватність страху як почуття.

Досократики у своїй онтологічній орієнтації на вивчення космосу не цікавляться людськими почуттями як оманливим засобом пізнання. Та тема страху, з нашої точки зору, є присутньою у знятому вигляді: істинне знання піднімає людину над страхами. Про це опосередковано свідчать вислови

Демокріта, який за змістом своєї філософії стоїть, можна сказати, на межі досократичного та класичного періодів. Для Демокріта істинне пояснення *природи всього* (атоми та пустота) є лише засобом отримання стану внутрішньої гармонії (атараксії), протилежного страху, гніву та іншим пристрастям. Аналогічне – раціоналістичне подолання страху – є характерним для всього класичного періоду античної філософії. Сократ вважає джерелом істинного знання Бога. В розумінні філософа страх має дві основні форми – сакральну та профанічну. Сакральний страх має позитивне значення. Він впливає з істинного пізнання. Наразі страх створює ситуацію неможливості зробити те, що суперечить дійсному знанню, джерелом якого є Бог. Що ж до профанічного страху (для Сократа це страх того, чого людина не знає), то він, за Сократом, є безглуздим. Він вчить, що на такий страх не слід зважати. Прикладом профанічного страху Сократ називає страх смерті. За Платоном подолання цього страху Сократ присвячує останні бесіди із друзями (наприклад, про це йдеться в діалозі Платона «Федон») [Див.: 10].

Платон достатньо докладно говорить про таку чесноту, як мужність. В його ідеальній державі є спеціальний «клас» людей, які професійно займаються антифобіальними практиками. Це воїни. В діалозі «Держава» розповідається про те, як виховати людей таким чином, щоб вони не знали страху. В діалозі «Лафет» Платон визначає страх як пристрасть, яку витісняє чеснота мужності. Остання є результатом *правильного мислення* про ті речі, які викликають в людини страх. Також подолання страху Платон пов'язує із розумінням безсмертя душі (діалоги «Федон», «Аксіох»).

Учень Платона – Аристотель вважає, що страх – це негативне почуття, яке виникає з уяви про можливе зло, що може завдати певної шкоди або навіть знищити людину: «поэтому страх определяют как ожидание зла» (1115a 9 10). Аристотель, формулюючи поняття «золотої середини», стверджує, що дійсно мужня людина – це не та, яка не знає страхів, і не та, яка має протилежний недолік, а лише людина, що вміє впоратися із своїми фобіями. Тобто «мужество – это обладание серединой в отношении к внушающему страху и придающему отвагу» (116a 10–12).

В контексті епікурейської традиції хрестоматійним є розуміння антифобіальної функції філософії як провідної. Тобто за Епікуром справжня філософія має *довести* свої духовно-практичні можливості: перш за все, позбавити людину страху (ми не зупиняємося докладно на цьому матеріалі, щоб не повторювати положення, які є хрестоматійними).

Для скептиків не існує певної картини світу, яка б виконувала антифобіальну функцію, як це було, наприклад, в Епікура. Також вони не шукають ідеальний суспільний устрій, який би зменшив ризики людського життя, як це ми бачили в «Державі» та «Законах» Платона. Ідеал духовного спокою

представники скептицизму виводять не з визначеної картини світу чи певних соціальних ідеалів, а з *принципової невизначеності буття*.

Ми бачимо, що в філософії аргументом проти страху може бути не тільки певне пояснення буття, але й заперечення можливості розуміння того, що «насправді» є в світі. В першому випадку людина міркує так: «Я знаю те, що відбувається, — відтак мені не страшно». В другому випадку — навпаки: «Я не можу знати, що діється. Чого ж тоді мені боятися?» Адже страх — це почуття, яке викликають цілком конкретні загрози. Те, чого ми не знаємо і не можемо знати, для нас просто не існує. Скептик Піррон уподібнює справжнього філософа свині на кораблі, який потрапив у бурю. Люди з жахом дивляться на велетенські хвилі, а свиня спокійно поїдає свій корм і не переймається ніякими небезпеками [Див.: 5, с.354]. Зрозуміло, що Піррон не має на увазі те, що філософу краще задовольняти тільки свої безпосередні фізичні потреби, а на все інше не зважати. Стверджується, що між реальністю (якщо вона взагалі об'єктивно існує) і людиною існує *бар'єр* (перешкода) людських почуттів. Що ховається за цим бар'єром і чи ховається щось, — це, з точки зору скептиків, не відомо. А тоді нащо боятися «того-не-знаю-чого»? Адекватним відношенням до невідомого є байдужість, а байдужість має перейти у атараксію (спокій душі, відсутність будь-яких тривог) [Див.: 5, с.365].

В межах *стоїцизму* йдеться про філософське ставлення до можливих страждань, яке є не сумісним із страхом: мудра людина *звикає* до майбутніх нещастя за допомогою *філософських роздумів*. Звичка послаблює, притуплює та поступово зводить страх нанівець. Її основою є розуміння необхідності страждань та неможливості уникнути їх. Людина, яка пам'ятає про страждання як «мито на життя» [13, с.402] і не сподівається на звільнення від цього «мита», напручує захисний щит звички. А укріплює її надія на блаженне потойбічне життя для тих, хто витримав всі страждання і гідності людської не втратив.

Крім розуму та звички стоїки висувають ще третій фактор, який протистоїть страху. З точки зору Сенеки, — це *моральність*, яка допомагає подолати всі страхи. Адже страх — це одна з форм справедливого покарання людини за зло. Наслідком злочинів є постійний страх, відчуття небезпеки, очікування покарання з усіх сторін. Якщо фортуна залишає багатьох злочинців без покарання, то вона нікого не може звільнити від тортур жаху [13, с. 406]. Відповідно думати слід не про те, *скільки* прожити, а *як* прожити. А питання, як прожити включає в себе, з точки зору стоїків, і питання, як померти. Найбільш повним вираженням гідного життя для Сенеки є чесна, мудра та хоробра смерть. Стоїки вчать зневажати смерть. І ця зневага, знову ж, спирається на певні філософські докази. По-перше, філософ заспокоює свого молодого друга Луцілія словами про те, що природа зробила біль або такою,

що можна терпіти, або дуже короткою. Тобто більшість людей, як вважає філософ, боїться смерті саме тому, що розуміє її як якесь надмірне, жахливе страждання, а Сенека запевняє, що надмірним страждання не може бути в принципі [13, с. 262]. По-друге, Сенека прогне досягти зневаги до смерті через презирство до тілесності. Чого, мовляв, чіплятися за мерзенне тіло і боятися смерті, яка виведе тебе з «смердючої утроби» [13, с. 431]. Цей аргумент приймають і представники Знеоплатонізму, які вважають тілесність за зло. І по-третє, філософ намагається знайти найбільш переконливий доказ на користь безсмертя. Таким, з точки зору Сенеки, є доказ, який він формулює на основі споглядання за хронотопом власної душі. Душа не прив'язана до певного місця, не знає кордонів та меж ані у просторі, ані у часі. Саме це, як здається філософу, свідчить на користь божественної природи душі. А те, що за природою є божественним, до богів і повертається, тобто отримує безсмертя [Див.: 13, с. 430 – 431].

Ще одна заслуга стоїків у розробці антифобіальних практик полягає в тому, що вони пропонуються застосовувати рефлексію щодо різноманітних почуттів та їх відтінків у сприйнятті страхів, розтинаючи філософським аналізом феномен страху на різноманітні явища гетерогенної природи та піднімаючись над страхом як предметом дослідження на рівні усвідомлення його сутності та різноманітних характеристик. Зокрема, вони здійснюють класифікацію страхів. Наприклад, просто страхом вони називають очікування зла, жахом — особливий стан страху, в межах якого людина позбавляється можливості діяти: жах паралізує волю людини. Сором — це страх безчестя. Переляк — це страх, від якого віднімається язик тощо [Див.: 3].

Що ж до *неоплатонізму*, то в центральних поняттях цієї філософської школи — поняттях *Єдиного* та *екстазу* — розум найбільш послідовно мислив єдину основу всього існуючого, виявляв максимальну можливість людини безпосередньо доторкнутися до джерела буття, стати єдиною з Абсолютом. Наразі не тільки філософська раціональність виступає проти людських страхів, але й відповідні містичні практики, які пропонують представники неоплатонізму.

Таким чином, філософи доби еллінізму були єдині у своїх думках щодо суспільства як світу, сповненого непереможного зла, позбавленого свободи. Захистися від відповідних жахів пропонується «новою колонізацією» просторів душевного спокою, інтелектуальної насолоди та релігійного екстазу.

На прикладі античної філософії можна говорити про подібність виявлення страху в філогенезі та в онтогенезі, в індивідуальному розвитку людини та в певних культурних циклах. *Дитина*, наприклад, боїться темряви, грому, і її можна заспокоїти *будь-яким поясненням* цих явищ. Та це пояснення повинно мати онтологічний зміст, тобто пропонувати певну картину буття. Аналогічно для *ранньої грецької філософії* джерелом страху є незнання,

виходом з якого є досократичний субстанціоналізм. *Доросла* людина основним джерелом страхів має репресивний бік соціуму. Відповідно вона шукає соціальних гарантій проти страху в певному державному устрої, конкретно-му типі влади, законах, соціальних зв'язках та в інших варіантах максимально гарантованого від різноманітних небезпек життя. Так само і *філософія класичного періоду* основне коло своїх проблем зосереджує навколо людини як соціальної істоти, громадянина певної держави. Платон і Аристотель пропонують найбільш раціональні форми соціальності, які, з їх точки зору, дозволяють уникнути різних проявів соціального зла. І нарешті людина похилого віку починає розуміти, що найбільш ефективні «ліки» проти страху треба шукати у певній налаштованості на свій внутрішній світ. Наразі *філософія еллінізму* крім раціональних засобів протистояння страху пропонує різноманітні форми контролю за станом душі – містично-філософські та психологічні практики. (Зрозуміло, що така схема, як і будь-яка інша логіка, не відтворює всі нюанси. Зокрема Сократ фактично випереджує свій час і його філософування скоріше «підходить» добі еллінізму).

Якщо в античній цивілізації основні знаряддя боротьби із страхом людини пропонує філософія, то в добу середньовіччя найбільш радикальні засоби подолання фобій дає релігія, і вже не філософ-мудрець, а Сам Господь проголошує заповідь: «Не бійся!» Своїм апостолам, які злякалися бурі, Христос каже: «Чого полохливі ви, маловірні?» (Мв. 8, 26), вказуючи на страх як на прямий наслідок відсутності віри. А апостол Іван пізніше скаже: «Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть, бо страх має муку. Хто ж боїться, той не досконалий в любові» (І Ів. IV, 18). Відтак віра і любов, любов і віра розглядаються як духовні стани, не сумісні із страхами.

В контексті християнського світогляду страх є переживанням влади зла, його могутності, здатності зробити із людиною все, що завгодно. Тобто страх є певною формою *нідсвідомого* визнання зла як сили, що перевершує добро. Антифобіальний дискурс в середньовічній релігійній філософії знаходить своє втілення на ґрунті протилежного розуміння зла – як позбавленого субстанційного статусу феномену, як залежного та вторинного по відношенню до добра явища. Згідно зі словами Псевдо-Діонісія Ареопагіта «зло есть несущее и его нет в сущем» [Див.: 7]. За наявності в людини доброї волі до спасіння (в тому числі і спасіння від страхів) і за допомоги Спасителя людина може повністю позбавитися не тільки страхів, але й будь-якого впливу зла на своє життя. Преп. Іван Лествічник повчає, що страх є трепетом серця, позбавленого надії на Бога. Таке серце тривожиться та стискається від уявлень людини про можливі та неможливі, але про невідомі ще «зла пригоди» (Прп. Иоанн Лествичник. Лествица, 21.3) [Див.: там само]. Тільки віра, тобто довіра Богу позбавляє людину такого страху. В іншому місці він вказує на страх як наслідок марнославства та відсутності віри. Звідси боротьба проти цих

гріхів через покаєння та молитву поборює і страх (Прп. Иоанн Лествичник. Лествица, 21.1; 21.4.) [Див.: 7]. Преп. Ніл Синайській розкриває прямий зв'язок негативних страхів і погорди: «Не предавай гордості душу свою, и не увидишь страшных мечтаний, потому что душа гордого бывает оставлена Богом и делается порадованием бесов». (Прп. Нил Синайский. О восьми лукавых духах, 17) [Див.: там само].

Та основним й найбільш дієвим засобом від страху святі отці вважали *радіння* Христу (як поєднання духовного просвітнення, радості та аскетичних практик). Свт. Афанасій Великий переказує такий антифобіальний духовний досвід преп. Антонія Великого: «Какими демоны нас находят, приходят к нам, такими и сами делаются в отношении к нам... Поэтому, если найдут нас боязливыми и смущенными, то немедленно нападают, как разбойники, нашедшие неохраняемое место... Но если найдут нас радующимися о Господе... то, видя душу, подкрепляемую такими мыслями, демоны со стыдом обращаются вспять... потому что они крайне боязливы, ожидая уготованного им огня... и особенно страшатся знамения креста Господня» (Свт. Афанасий Великий. Житие Антония Великого, 42) [Див.: там само]. Наразі преп. Антоній Великий не тільки розкриває, як слід протистояти страху, але й відкриває механізм розповсюдження страхів та його онтологічну основу. Звідти випливає, що людина, яка відкриває свою душу страху, приймає *оманливий* образ буття, який нав'язується їй ззовні, а людина, яка розповсюджує ці страхи взагалі уподібнюється бісам. Тобто святий попереджає про страх як наслідок духовного невігластва та навіть як форму ідолослужіння.

Свт. Григорій Ниський пропонує антифобіальну духовну практику в душі раціоналізму: «Если рассудок воспримет власть над такими движениями, то каждое из них превратится в вид добродетели. Так раздражительность производит мужество, робость — осторожность, страх — благопокорность» (Свт. Григорий Нисский. Об устройении человека, 18) [Див.: там само].

Християнський філософ доби середньовіччя – Августин Блаженний звертається до теми страху в своїй фундаментальній роботі «Про град Божий». Спочатку він визначається в межах цього питання із загальної, світоглядної точки зору: «... божественное Писание, содержащее в себе христианское учение, ум... подчиняет ... руководству Бога, а страсти ограничению и обузданию ума, чтобы они обращались на пользу справедливости» [1, с. 416]. Тобто проти страху як пристрасті основним засобом боротьби є розум, навчений божественній Істині. Блж. Августин виділяє *два основних види страху* – *позитивного та негативного*.

Перший страх лякає людину абстрактною загрозою зла. Він лише реїфікує песимістичну потенцію людської душі. Якщо навіть час, за блаженним Августином, є ніщо інше, як певний ритм душі, тобто явище внутрішнього життя людини, то тим більше це відноситься до тих потенційних загроз,

носієм яких виступає час, що ще не настав. Відтак здоров'я душі свідчить про себе відсутністю негативних страхів. Що ж до другого – позитивного страху, то він, навпаки, за думкою Августина, утримує людину в межах добра. Це страх зробити, сказати, подумати щось погане. Це страх людини перед всевидячим Богом – страх не покарання, а страх опинитися поза сфери Божої благодаті. Відтак негативний страх існує за межами любові, а позитивний має своїм змістом довершену Любов. Філософ каже, що одна тільки любов і має *в собі* цей позитивний страх. Останній є той самий «чистий страх», що перебуває вовік [Див.: 1. с.675]. Відтак Страх Божий є протилежним по відношенню до страху перед злом. Ці два види страху розглядаються як несумісні. Відповідно страх Божий виганяє протилежний, негативний страх у всіх його різновидах.

Прот. Георгій Чистяков звертає увагу на чисельні відтінки слова «страх» латиною. Саме цією мовою, на його погляд, передаються такі сенси, яких не виражає слово «страх» навіть грецькою: «Одно греческое слово «фобос» (страх) по-латыни это и «pavor», и «metus», и «terror», но есть еще слово «timor», и именно этим последним переводится слово «фобос», когда речь идет о страхе Божьем. «Timor» (отсюда французское «timide» и «timidement») – это радостное робение или же страх причинить боль, обидеть, страх потерять» [14]. Отже антифобіальні аскетичні практики можуть називатися в контексті християнської філософії середньовіччя двома різними термінами, які конкретизують їх спрямованість та зміст. Наприклад якщо змістом антифобіальних практик є очищення душі від пристрастей, то фактично йдеться про *анти терористичні* дискурси (звичайно, в середньовічному, а не в сучасному розумінні цього слова), а вирощування в серці страху Божого можна назвати *тимористичними* духовними практиками. Отець Георгій підкреслює, що для нормального духовного життя дуже важливо розуміти сенс позитивного страху, і не ставити на місце *страху Божого як трепету, як благовісіння* страху покарань, страху пекла та вічних тортур [Див.: там само].

Від страху негативного святі отці вчили позбавлятися різноманітними духовними практиками, про які говорилося вище, а страх Божий, навпаки, повчали вирощувати та укріплювати. Якщо уважно дослідити духовні поради щодо подолання негативних страхів і порівняти їх з аскетичними практиками вирощування позитивного страху, то стане зрозуміло, що вони між собою взаємопов'язані.

Висновки. Якщо на прикладі античної філософії ми виявили подібність виявлення страху в філогенезі та в онтогенезі, в індивідуальному розвитку людини та в певних культурних циклах, то в межах середньовічної філософії розкривається амбівалентність феномену страху. Християнські богослови виокремлюють негативний страх (страхи), називають його причини та передають власний аскетичний досвід боротьби із відповідним страхом. Крім

того, вони виділяють позитивний страх – страх Божий і описують аскезу, через яку людина отримує цей страх. Знайдені термінологічні специфікації ми можемо застосовувати під час дослідження феномену страху в інших методологічних традиціях (йдеться про поняття «терор» і «тимор», а також про антифобіальні дискурси як єдність та взаємопроникнення «анти терористичних» та «тимористичних» практик)

Отже, якщо придивитися до антифобіальної тематики в межах античної та середньовічної традицій, то ми помітимо, перш за все, безпосередній зв'язок між провідною формою свідомості в культурі й найбільш ефективними практиками подолання страху. Крім того, не можна не звернути увагу на взаємодоповнюваність розглянутих традицій у сфері антифобіальних практик. Як нам здається, у своїй сукупності античні та середньовічні антифобіальні дискурси складають код виживання людини і народу в межах європейської культури. Цей код має постійно актуалізуватися, в тому числі і мовою нових культур. Та він не повинен зникати під тиском протилежної за змістом культури – *культури жаху*, що зароджується в ХІХ ст., а на межі ХХ–ХХІ ст. стає впливовим деструктивним фактором індивідуального та суспільного буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Блаженный. О граде Божием / Августин Блаженный. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 1296 с.
2. Аристотель. Никомахова етика. / Аристотель. Сочинения: В 4-х т. – Т.4. – М.: Мысль, 1983. – С. 53–293.
3. Баринов Д. Н. Эволюция представлений о страхе и тревоге в истории философии / Д. Н. Баринов // Философия и культура. – № 3. – 2011 [Електронний ресурс]. <http://www.smolsoc.ru/index.php/home/images/referat/a1901.pdf>
4. Гроссман Э. А. Заметки о понятии страха в современной философии / Э. А. Гроссман [Електронний ресурс]. <http://refoteka.ru/r-1147.html>
5. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский // Ред. Тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев; Перевод М. Л. Гаспарова. – 2-е изд. – М.: Мысль, 1986. – 571 с.
6. Немцев М. О различии страха и ужаса / М. О. Немцев [Електронний ресурс]. <http://tramline.ru/2012/06/30/o-razlichii-straha-i-uzhasa/>
7. О страхе Божием. Энциклопедия изречений / [Електронний ресурс]. http://azbyka.ru/dictionary/17/strah_bozhiy-all.shtml
8. Платон. Держава / Платон. / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
9. Платон. Диалоги / Платон. – М.: Мысль, 1986. – 607 с.
10. Платон. Федон / Платон. – Соч. В 3 томах. – Т.2. – М.: Мысль, 1970. – С. 11–94.
11. Сабиров В. Ш. Проблема добра и зла в христианской этике / В. Ш. Сабиров [Електронний ресурс]. <http://lib.pravmir.ru/library/readbook/396>

12. Свендсен Л. Философия страха / [Электронный ресурс]. http://bookz.ru/authors/lars-svendensen/filosofi_035/page-3-filosofi_035.html
13. Сенека А. Л. Нравственные письма к Луцилию / Луций Анней Сенека. — М.: Эксмо, 2010. — 576 с.
14. Чистяков Георгий, свящ. Страх Божий. Что это значит? / [Электронный ресурс]. http://www.dubus.by/modules/myarticles/article_storyid_868.html
15. Фрагменты ранних греческих философов. Часть I. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. — М.: Наука, 1989. — 576 с.
16. Хайдеггер М. Структура «не-по себе» / Мартин Хайдеггер. Прологомены к истории понятия времени. — Томск: Издательство «Водолей», 1998. — С. 298 — 308.
17. Carroll N. The philosophy of horror or paradoxes of the heart / Noël Carroll — Routledge — New York & London, 2004. — 256 p.

КАТЕГОРИИ СТРАХА И УЖАСА В КОНТЕКСТЕ АНТИФОБИАЛЬНЫХ ФИЛОСОФСКИХ ПРАКТИК (АНТИЧНОСТЬ ТА СРЕДНЕВЕКОВЬЕ)

Богун К. Н.

Осуществлен философско-эстетический анализ категорий страха и ужаса в контексте антифобильных философских практик античности и средневековья. Доказано, что существует непосредственная связь между ведущей формой сознания в культуре и наиболее эффективными практиками преодоления страха и ужаса. На примере античной философии продемонстрировано подобие выявления страха в филогенезе и в онтогенезе. Уточнен вопрос об амбивалентности антифобильных и тимористических практиках на материале средневековой философско-богословской мысли. Выдвинуто гипотезу о существовании антифобильного кода европейской культуры, в основу которого положено античные и средневековые философские практики.

Ключевые слова: страх, ужас, антифобильные практики, тимористические практики, античная философия, средневековая философия.

CATEGORIES OF FEAR AND HORROR IN THE CONTEXT OF THE ANTI-PHOBIA PHILOSOPHIC PRACTICES (ANCIENT WORLD AND MIDDLE AGES)

Bogun K. M.

The author states that on the example of the Ancient Greek philosophy we can explore the similarity of the manifestation and overcoming of fear in both philogenesis and ontogenesis. For example, a child can be pacified with the help of any explanation of a dangerous phenomenon, that appeals to a certain ontology. Similarly, the early Greek philosophy sees ignorance as the source of fear, and the way out is proposed by the pre-Socratic substantialism. For an adult person the main source of fears is the repressive side of society. Correspondently, they seek the guarantees

against fear in a certain state system. Similarly, the Classic Greek philosophy places the anti-phobia themes among the sociological and ethical problems. A person of advanced age is ready to resist fear with the help of the various inner resources. Thus the philosophy of Hellenism proposes the concrete forms of mind control, mystic-philosophic and psychological practices.

Anti-phobia discourse in the Medieval religious philosophy is based on the understanding of evil as a phenomenon lacking the substantial status. The negative fear («terror») and positive one («timor») had been demarcated. Correspondently, there were two types of practices – «anti-terror» and «timorous»), that in their unity form anti-phobia strategies of a medieval person.

We can state the existence of a clear correlation between the basic form of the cultural consciousness and the most effective practices of overcoming fear. Today the anti-phobia code of European culture, formed in the times of Ancient World and Middle Ages, have almost disappeared under the pressing of the opposite culture – the culture of horror. But, as the author supposes, this code should undergo constant actualizations and use the language of new cultures.

Keywords: fear, horror, anti-phobia practices, timorous practices, Ancient Greek philosophy, Medieval philosophy.